

Recenzja rozprawy doktorskiej

nt. *Improwizacja muzyczna, wyobraźnia słuchowa i elementy synestezyjne w aktualizacji potencjalności twórczej ucznia i jego kompetencji emocjonalnych*

autorstwa Pani mgr Grażyny Dzwonowskiej,

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Krasoń

Celem recenzji jest stwierdzenie, czy przedłożona do zaopiniowania rozprawa doktorska spełnia wymagania określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017.1789, j.t. z późn. zm.).

Rozprawa doktorska nt. *Improwizacja muzyczna, wyobraźnia słuchowa i elementy synestezyjne w aktualizacji potencjalności twórczej ucznia i jego kompetencji emocjonalnych* dotyczy wpływu aktywności muzycznej na kreatywność i kompetencje emocjonalne dzieci – uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Edukacja muzyczna w młodszych klasach szkoły podstawowej kojarzona jest zwykle z nauką śpiewu z wykorzystaniem zabaw słowno-muzycznych. W szkolnej rzeczywistości silnie akcentowana jest „praca szkoleniowa”, czyli przygotowywanie piosenek na konkretną imprezę – na Dzień Matki, Święto Szkoły itp. Czasem wykorzystuje się możliwości ludyczne zajęć muzyczno-ruchowych. W rezultacie w opinii publicznej szkolne zajęcia muzyczne sprowadzane są do roli „michałków”, i to od poziomu wczesnoszkolnego po licealny. Jako przedstawicielka nurtu pedagogiki sztuki ubolewam nad tą marginalizacją. Jak pokazują badania, kontakt z muzyką, improwizacja muzyczna, swobodne muzykowanie mają istotne znaczenie w rozwijaniu potencjału twórczego ucznia. Muzyka, jako jedna ze sztuk dostępnych nawet małym dzieciom, daje wiele okazji do kształtowania postawy humanisty, otwartego i wrażliwego na sprawy świata. W moim przekonaniu edukacja muzyczna, jako część wychowania przez sztukę i do sztuki, stanowi jeden z najważniejszych etapów kształcenia i wychowania człowieka. Podjęte zatem w niniejszej rozprawie problemy są jak najbardziej ważne dla kształtu współczesnej edukacji dziecka.

Ocena struktury pracy

Budowa pracy nie budzi zastrzeżeń. Rozprawa składa się z pięciu dobrze uszczegółowionych rozdziałów, podsumowania, streszczenia, bibliografii, spisów tabel i rysunków oraz czterech aneksów. Całość pracy wraz z aneksami liczy 251 stron.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. W czterech rozdziałach dość rozbudowanej części teoretycznej Autorka ujęła podstawy tematu. Kolejno przedstawiła zagadnienia zdolności, rozwoju i kompetencji muzycznych oraz omówiła edukację muzyczną w perspektywie konstruktywistycznej. Ponadto nawiązała do programu kształcenia muzycznego z uwzględnieniem poziomu wczesnoszkolnej edukacji (rozd. I). Rozdział II stanowi rzeczowe omówienie aktywności muzycznej na tle rozwoju zdolności twórczych. Ważne z punktu widzenia edukacji muzycznej kompetencje emocjonalne zaprezentowano w rozdziale III w kontekście ich rozwijania poprzez aktywność muzyczną. Zagadnienia istotnie powiązane z problematyką badawczą, a więc improwizację muzyczną, wyobraźnię słuchową i synestezję objęto namysłem w rozdziale IV, gdzie przedstawiono je jako narzędzia rozwijania twórczości i kompetencji emocjonalnych.

W części empirycznej (rozd. V) zostało przedstawione podłoże metodologiczne podjętych badań, które odpowiada etapom badań realizowanych w naukach społecznych. Omówiono cele i przedmiot badań, sformułowano problemy i hipotezy badawcze oraz ustalono zmienne. W tej części zaprezentowano też wykorzystane metody, techniki i narzędzia. Meritum rozdział stanowi analiza i interpretacja wyników badań. Pracę zamykają podsumowanie, streszczenie w języku polskim i angielskim, bogata bibliografia i aneksy obejmujące narzędzia użyte w badaniach.

Merytoryczna opinia treści rozprawy

We *Wstępie* czytamy, iż w rozprawie podjęto „próbę weryfikacji na gruncie polskiego systemu edukacji skuteczności oddziaływań dydaktycznych opartych na swobodnym muzykowaniu, improwizacji i rozwijaniu wyobraźni słuchowej, w zakresie wspierania potencjalności twórczej oraz kompetencji emocjonalnych uczniów etapu edukacji wczesnoszkolnej” (s. 8).

W szeroko zakrojonej części teoretycznej Autorka omówiła właściwie wszystkie niezbędne elementy służące rozumieniu podjętych badań. Na pochwałę zasługuje uważność

Pani mgr Grażyny Dzwonowskiej na aspekt zdolności muzycznych, włączenie kontekstu rozwojowego i odniesienie się do programu edukacji muzycznej. Prowadząc wywód teoretyczny, Autorka wykazała się znajomością i rozumieniem psychiczno-emocjonalnej natury dziecka oraz jego potrzeb muzycznych w szerszej perspektywie potrzeb edukacyjnych. W rozdziale II Badaczka zajęła się charakterystyką pojęcia twórczości, procesu twórczego, twórczej aktywności w aspekcie rozwoju zdolności twórczych. Ta część pracy wydaje się niezbędna z uwagi na problematykę badawczą. W omówieniu odwołano się do teorii J.P. Guilforda, E. Nęcki i in. oraz w obszarze kreatywności muzycznej do prac P. R. Webstera. Podejście do tematu pozwala stwierdzić, że Autorka rozumie zagadnienie procesu twórczego i kontekstu muzycznej kreacji.

Kwestie kompetencji emocjonalnych oraz możliwości ich rozwijania poprzez aktywność muzyczną przedstawiono w rozdziale III. Mgr G. Dzwonowska wychodzi tu od pojęcia inteligencji emocjonalnej, by następnie skoncentrować się na emocji w kontekście aktywności muzycznej. Do tej części włączono przegląd badań dotyczących wpływu aktywności muzycznej na poziom inteligencji emocjonalnej. W kolejnej części szczegółowo omówiono temat improwizacji muzycznej, wyobraźni słuchowej i elementów synestezyjnych jako narzędzi rozwijania twórczości i kompetencji emocjonalnych. Włączenie do badań sfery improwizacji jest cenne z uwagi na odniesienie do edukacji muzycznej na poziomie elementarnym (edukacja wczesnoszkolna), kiedy dziecko prezentuje chęć swobodnej aktywności w różnych dziedzinach sztuki. To ważna przesłanka świadcząca o dobrym rozumieniu przez Doktorantkę problematyki edukacji muzycznej.

Autorka podjęła próbę zdefiniowania pojęcia improwizacji z wykorzystaniem refleksji Bruce'a Benaona, Michaela Walla i Davisa Hargreavesa. Badaczka zwraca uwagę na brak ścisłej definicji terminu i trudności z określeniem zakresu muzycznych działań improwizacyjnych. W dalszych częściach rozdziału pokazano, jak ważną rolę odgrywa improwizacja w rozwijaniu kompetencji twórczych, w tym funkcji poznawczych. Z punktu widzenia pedagoga są to niezwykle istotne informacje zwłaszcza na poziomie edukacji elementarnej. Szczególnie korzyści uniwersalne, które przekładają się na rozwój w obszarze poznawczym, emocjonalnym i osobowościowym, mają znaczenie dla wyników badań przedstawionych w ocenianej rozprawie.

Wnikliwie omówiona została wyobraźnia słuchowa. Doktorantka korzysta w opisie z myśli Herberta Read'a, Józefa Górniewicza, Wincentego Okonia, Edwarda Nęcki, łącząc stanowiska psychologów i pedagogów. Mówiąc o dziele muzycznym, odnosi się do teorii dzieła Romana Ingardena. Następnie Autorka koncentruje się na aspektach wyobraźni

muzycznej, sięgając do definicji Marii Przychodzińskiej i przytaczając badania R. Beistenera i H. Petsche, aby zwrócić uwagę na wyniki związane z aktywnością mózgu badanych, które dowodzą znaczenia twórczości o charakterze muzycznym. Wywód podsumowano rozważaniami na temat wyobraźni twórczej i jej związku z aktywnością muzyczną.

Na uwagę zasługuje ponadto opis obszaru synestezji w kreatywnych działaniach muzycznych i próba określenia jej roli w rozwijaniu twórczości. Badaczka skorzystała z osiągnięć językoznawstwa kognitywnego (G. Lakoff, M. Johnson), by przejść do roli synestezji w sferze aktywności muzycznej.

Część teoretyczna pracy nie budzi większych zastrzeżeń. Doktorantka, budując dyskurs, posłużyła się bogatą literaturą źródłową, zarówno polską, jak i zagraniczną, powiązaną z konkretnymi omawianymi zagadnieniami. Nieco zbyt rzadko odwoływała się do refleksji własnych, choć mogło to wynikać ze ścisłości przytaczanych przekazów badań empirycznych czy przywoływania uznanych tez teoretycznych, które w dużym stopniu nie pozwalały na dodatkowe twierdzenia.

Część empiryczna pracy obejmuje charakterystykę koncepcji metodologicznej przeprowadzonych badań, w tym przedmiot, cele, problematykę badawczą i opis narzędzi, oraz analizę i interpretację uzyskanych wyników. W badaniu przeprowadzonym metodą mieszaną brali udział uczniowie pierwszych klas powszechnej szkoły podstawowej w wieku sześciu i siedmiu lat (Szkoła Podstawowa nr 5 w Gliwicach). Jako przedmiot badań ustalono autorską formułę zajęć muzycznych. Zastosowano równoległą strategię triangulacyjną, zbierając dane dwoma sposobami, co znaczące, przez cały czas trwania eksperymentu. Dało to możliwość porównawczego, precyzyjnego i wieloaspektowego opisu związków między zmiennymi. Zastosowanie metody mieszanej pozwoliło na wieloaspektowy ogląd problemu i uzyskanie danych odnoszących się do niejednorodnego materiału badawczego. Autorka posłużyła się quasi-eksperymentem w technice dwóch grup równoległych. W jednej z grup wprowadzono czynnik eksperymentalny w postaci programu zajęć muzycznych. Analizie poddano wyniki pomiarów dokonanych przed interwencją i po jej zakończeniu, co pozwoliło na ukazanie zmiany. Wykorzystano zestaw narzędzi badających poziom postawy twórczej, myślenia twórczego w obszarze werbalnym, praktycznym i muzycznym oraz kompetencji emocjonalnych. Cele badań są ustalone prawidłowo (wyłoniono je według koncepcji Janusza Gniteckiego). W myśl zaplanowanej metody mieszanej problem główny uszczegółowiono w dwóch polach – ilościowym i jakościowym. Choć zarówno zmienna niezależna, jak i zmienne zależne mają złożony charakter, ich objaśnienie, uszczegółowienie i zestawienie wraz z hipotezami w tabeli nr 1 (s. 122-123) jasno zakreślają badawcze pole weryfikacyjne.

Podobnie uszczegółowione pole diagnostyczne pokazane w tabeli nr 2 dowodzi dobrej znajomości przez Doktorantkę badanego zagadnienia.

W przeprowadzonym badaniu zastosowano narzędzia, które odnoszą się do kompetencji twórczych, są to: Test Zadań Twórczych (adaptacja testu Ireny Przybylskiej), zawierający zadania typu werbalnego i praktycznego, oraz Measure of Creative Thinking in Music, operującego materiałem muzycznym (dźwiękowym). Ponadto przed zastosowaniem TZT wykorzystano Test Postaw Twórczych/Odtwórczych, który został przystosowany do dziecięcego respondenta. W celu zbadania poziomu kompetencji emocjonalnych zastosowano Kwestionariusz Badania Inteligencji Emocjonalnej Ireny Przybylskiej. Do pomiaru kompetencji muzycznych nabytych przez członków grupy eksperymentalnej posłużył autorski test, na który składały się trzy grupy zadań (tabela nr 4). Autorka zastrzega, że wybór narzędzi był podyktowany przede wszystkim ich przydatnością do przedmiotu badań, ale także dostępnością i możliwością zastosowania przez pedagoga.

Warto zauważyć, że Doktorantka była zmuszona przenieść na grunt muzyczny kategorie płynności, giętkości, oryginalności i elaboracji, zaczerpnięte z teorii J. P. Guilforda i P. Torrance'a. Opisanie badania wymagało staranności w przestrzeganiu procedury badawczej, niezwykle sumiennego podejścia, a także odwagi w podjęciu badawczego ryzyka.

Starannie i jasno przedstawiono czynnik eksperymentalny (autorski program zajęć muzycznych), który powstał między innymi w oparciu o znajomość metod C. Orffa, E. Jaques-Dalcroze'a, M. Schaffera, filozofię edukacji muzycznej J. Mursella. Znajomość tych teorii przez Doktorantkę pozwala dobrze ocenić jej przygotowanie rzeczowe i umiejętność wybrania z rozmaitych koncepcji tych składników, które będą możliwe do zrealizowania w realiach polskiej szkoły. W zaproponowanym programie Badaczka zastosowała zadania typu otwartego, stymulujące myślenie dywergencyjne, przeplatając je z zadaniami o charakterze zamkniętym, prowadzącymi do przewidzianego, zaplanowanego rozwiązania. Z grupą eksperymentalną prowadzono zajęcia w sposób niedyrektywny, co dawało najbardziej optymalne możliwości w pracy z uczniami. W tej części opisano ponadto wykorzystywane w badaniach środki dydaktyczne (instrumenty muzyczne) oraz przebieg i tematykę zajęć. Rzeczowy opis tych etapów badań daje możliwość skonkretyzowania zamierzonego przez Badaczkę postępowania. Rozdział zawiera ponadto opis przykładów zadań wykonywanych przez badanych, a odnoszących się do każdego z problemów badawczych. Nieco szkoda, że praca nie zawiera wszystkich propozycji (np. w Aneksie). Należy zauważyć, że autorski program zajęć muzycznych dobrze wpisuje się w podstawę programową i w interesujący sposób wykorzystuje wszystkie obszary wychowania muzycznego na poziomie wczesnej

edukacji. Wybór instrumentów perkusyjnych i pozostałych środków muzycznych, które wspomagają dziecięcy udział w zajęciach, jest bardzo przemyślany od strony możliwości korzystania z nich przez każde dziecko.

Wyniki przeprowadzonych badań przedstawiono w aspekcie analizy ilościowej i jakościowej z uwagi na zastosowaną metodę mieszaną. Badania mgr Dzwonowskiej pozwoliły na wykazanie istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupą eksperymentalną i grupą kontrolną dla dwóch zmiennych: motywacji i radzenia sobie z trudnościami w aspekcie intrapersonalnym, to bardzo ważne osiągnięcie, które wskazuje na konieczność zmian w podstawowej edukacji muzycznej. Założone hipotezy zostały w większości zweryfikowane pozytywnie. Analiza danych ilościowych pokazała wzrost u badanych ogólnego wymiaru postawy twórczej, a zwłaszcza jej dwóch komponentów – tendencji do zachowań nonkonformistycznych i wybierania nietypowych rozwiązań oraz umiejętności samodzielnego radzenia sobie z zadaniem trudnym. W obszarach postawy twórczej, myślenia twórczego w wyróżnionych w badaniach kategoriach kompetencji emocjonalnych zauważono istotny statystycznie wzrost różnic na korzyść grupy eksperymentalnej.

Analiza jakościowa przyniosła również interesujące informacje w zakresie kompozycji, aranżacji muzycznych oraz improwizacji powstałych podczas zajęć. Omówiono podjęte przez badanych aktywności, które wykonywane były samodzielnie bądź w grupach. Zadania realizowane przez uczniów niejako wymuszały korzystanie z postawy twórczej, kompetencji muzycznych i emocjonalnych. Ze względu na różnorodność aktywności (kompozycja zespołowa, słuchowisko, przekodowywanie z wykorzystaniem synestezji, improwizacja, odkrywanie emocji w muzyce) badanie pokazało wachlarz możliwości, jakie daje edukacja muzyczna w grupie dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Trochę szkoda, że Autorka nie założyła badania testem poszczególnych komponentów, aby w jakimś stopniu zmierzyć oddziaływanie przeprowadzonych zadań, a jedynie wzięła pod uwagę istotność jakościowego opisu.

Mgr G. Dzwonowska zdaje sobie sprawę z kilku słabości podjętego procesu badawczego, które wskazuje w podsumowaniu. Są to liczebność grupy badawczej, brak możliwości losowego przydziału do grup, prowadzenie grup przez dwie wychowawczynie, których style pracy różnią się od siebie. Badaczka zaleca, by uzyskane wyniki traktować z ostrożnością, co świadczy o dużym dystansie do własnej pracy badawczej i dobrym rozumieniu całości zjawiska.

Przedstawiony materiał teoretyczny i empiryczny jest, w mojej opinii, przygotowany bardzo starannie. Rozprawa opatrzona jest bogatą bibliografią z obszaru badań polskich i

zagranicznych (głównie artykuły anglojęzyczne). Wskazałabym jedynie uzupełnienie treści o szerszy kontekst związany z wychowaniem przez sztukę, wszak edukacja muzyczna w pełni należy do tego obszaru. Zabrakło bowiem takich nazwisk, jak S. Szuman, I. Wojnar, M. Gołaszewska – badaczy, którzy choć nie zajmowali się edukacją muzyczną, jednak wskazywali pożądaną kierunek w wychowaniu estetycznym dziecka w Polsce.

Pod względem językowym praca nie budzi zastrzeżeń – jest napisana jasnym, naukowym stylem. Należałoby jedynie poprawić zdarzające się błędy literowe i interpunkcyjne.

***

Zajęcie się rozwojem muzycznym dziecka w wieku wczesnoszkolnym, uczęszczającego do szkoły powszechnej, jest niezwykle istotnym działaniem w kontekście zmiany systemu edukacji elementarnej. Wskazanie obszarów zdolności, postawy twórczej, twórczego myślenia, twórczej aktywności, kompetencji emocjonalnych w sferze edukacji muzycznej rzuciło światło na wiele ważnych osiągnięć o charakterze uniwersalnym związanych z twórczym myśleniem. Wyniki badań wskazują, na jakie problemy powinno się zwrócić uwagę w wychowaniu małego dziecka przez sztukę. Ponadto istotną wartość przedstawia autorski program wykorzystany w badaniach, znakomicie wypełniający założenia podstawy programowej, który można wykorzystać w pracy dydaktycznej w szkole.

Konkluzja

Praca doktorska pt. *Improwizacja muzyczna, wyobraźnia słuchowa i elementy synestezyjne w aktualizacji potencjalności twórczej ucznia i jego kompetencji emocjonalnych* spełnia warunki stawiane tego typu rozprawom: jest projektem autorskim, wartościowym, oryginalnym. Wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Autorkę. Dysertacja napisana jest w sposób jasny, kompetentny, ze znajomością rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym oraz dużym rozeznanie w zagadnieniach edukacji muzycznej. **Po wprowadzeniu poprawek korektorskich może zostać opublikowana.** Rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017.1789 j.t. z późn. zm.)

W związku z powyższym Radzie Naukowej Dyscypliny Pedagogika przedkładam wniosek o dopuszczenie Pani mgr Grażyny Dzwonowskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie uzyskania stopnia doktora.

Aliza Mychalec-Boża

Rzeszów, 16.11.2023 r.